

Ш.Т. Нұрман¹

*¹Т.ғ.к., доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің
Тарих және құқық институты,
Алматы, Қазақстан*

Е.БЕКМАХАНОВ – ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ОҚУЛЫҚТАРЫНЫҢ АВТОРЫ

Аңдатпа

Мақалада архив материалдары, құжаттар мен материалдар жинағы және кеңестік және қазақстандық мерзімді баспасөз беттеріндегі жарияланымдар, естеліктер, Е. Бекмахановтың шығармалары, оқулықтары мен мақалалары негізінде кеңестік мектепке арналған Қазақстан тарихы оқулығының қалыптасуы қарастырылады. Е. Бекмахановтың Отандық тарих оқулықтарын жасауға сіңірген еңбегі және жаңа тарих ұстанымдарының қалыптасуының тигізген әсері зерттеуге алынады.

Түйін сөздер: бірегейлік, тарихи мектеп, кеңестік кезең, Қазақстан, тарих оқулығы.

Nurman Sholpan¹

*¹Candidate of Historical Sciences and Associate Professor of the
Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan*

E.BEKMAKHANOV - AUTHOR OF TEXTBOOKS OF THE HISTORY OF KAZAKHSTAN

Abstract

The article examines the history of creation of a textbook that covers the soviet perspective on Kazakhstan's history by E. Bekmakhanov based on the analysis of archival materials, a collection of documents and materials, publications on pages of the Soviet and Kazakh periodicals, memoirs. The author studies the creation of textbooks on Kazakh history and the contribution of E. Bekmakhanov and the impact on the formation of a new historical concept.

Key words: identity, historical school, Soviet period, Kazakhstan, history textbook.

Ш.Т. Нұрман¹

*¹К.и.н., доцент, Института истории и права при КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

Е. БЕКМАХАНОВ – АВТОР УЧЕБНИКОВ ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА

Аннотация

В статье на основе анализа архивных материалов, сборника документов и материалов, публикаций на страницах советской и казахской периодической печати, воспоминаний, а также сочинений, учебных материалов и статей Е. Бекмуханова рассматривается история создания учебника по истории Казахстана для советской школы. Изучается вклад Е. Бекмаханова в создание учебников по Отечественной истории и влияние на становление новой исторической концепции.

Ключевые слова: идентичность, историческая школа, советский период, Казахстан, учебник по истории.

Кеңестік тарих ғылымындағы жаңа ұстанымдар мен тұжырымдардың қалыптасу барысын зерттеу еңбектері емес, тарихты оқыту әдебиеттері анық көрсетеді деген пікір бар. Бұл пікір, әсіресе, 30-жылдардың аяғында, өте маңызды өзгерістер болған кезде, тарихтың жаңа тұжырымдамалары бірінші кезекте орта және жоғары мектептің жаңа оқулықтарын жасау барысында қалыптасқан, кеңестік биліктің тарихты оқытуды өзінің қатаң бақылауына алған кезіне

қатысты айту әбден орынды. Сонымен қатар, кеңестік дәуірдің алғашқы онжылдықтарында тарих саласында көптеген зерттелмеген проблемалар мен дискуссиялық ғылыми мәселелердің болуы тарих оқулығын жасауды қиындатты. Тарихшылардың өздері атап өткендей, «оқулық авторы ғылыми-зерттеу мекемелері әлі зерттеуге алмаған жұмыстарды атқаруға мәжбүр» болды [1, 24 б.]. Осы ретте, біз де Қазақстан тарихы оқулықтарының қалыптасу барысын кеңестік тарихи-методикалық ой мен тарих ғылымының даму контекстінде қарауға тырыстық.

Кеңестік дәуірдегі мектепке арналған Қазақстан тарихы оқулықтары туралы айтқанда, әрине Е. Бекмаханов еңбегі ерекше еске түседі. Алғаш рет 1950-жылдардың аяғында жарық көрген бұл оқулықтар ұзақ жылдар бойы қолданылды. Осы тұста, жалпы кеңестік тарих оқулығының формасы мен мазмұнының қалыптасуының, біздің ойымызша, маңызды деп қарастыратын кезеңдерін қысқаша сипаттап өтсек.

Сол кезде Қазақстан құрамында болған Ресей федерациясы ауқымы тұрғысынан қарастырсақ, 1920-жылдардағы кезең ескі тарих оқулықтарынан бас тарту және осыған сәйкес кешенді оқыту формасына көшу, тарихтың орнына қоғамтануды арнайы оқулықсыз оқыту тарады. 20-30-шы жылдары сыныптық сабақ жүйесіне арналған тұрақты оқулықтар жазылмады. Мектептер негізінен жұмыс дәптерлерін пайдаланды. Ал тарих кітабы деп аталған М. Н. Покровскийдің «Орыс тарихының ең қысқа очеркі» 1920 жылы жарыққа шықты.

Келесі кезең ВКП[б] Орталық комитеті 1932 жылдың 25 тамызындағы «Бастауыш және орта мектептердің оқу программалары мен режимі туралы» қаулысының шығуымен «қоғамтану, әдебиет, тіл, география және тарих оқу программаларына СССР халықтарының ұлттық мәдениетінен, әдебиетіне, көркем өнеріне, тарихи дамуына қатысты маңызды материалдар ендіру қажет» деген. [2, 1 П.] Ал 1934 жылғы 15 мамырдағы «КСРО мектептерінде азаматтық тарихты оқыту туралы» қаулысы тарих оқулығын жасаудың проблемалық-тақырыптық құрылымын анықтады. Сонымен, 1937 жылы А.В. Шестаковтың редакциялық басшылығымен жарияланған «КСРО тарихының қысқаша курсы» И. Сталиннің тікелей бақылауымен марксистік тарих оқулығын жасау әрекетінің жемісі болды. Бұл – алғашқы тұрақты түрде қолданысқа түскен оқулық.

1936 жылы 26 қаңтардағы КОКП-ның мектеп тарихы оқулықтарына арналған қаулысы тарих білім беру жүйесін реформалау үдерістерін жеделдетуге ықпал етті. Оқулықтың басылымы Шестаков А.В. «КСРО тарихының қысқаша курсы» және университеттердің жаңа буын оқытушыларын даярлауы тарихты оқытудың қалыпқа келуіне және жас ұрпаққа қоғамдық-саяси тәрбиені жүзеге асыру бойынша жұмыстарды жолға қойды. КОКП мүшелерінің тарих оқулықтарын өзара сараптауы және «ВКП (б) тарихы бойынша қысқаша курстың» шығуы тарих білім беру жүйесіне идеологиялық бақылаудың орнатылғандығын куәландырды.

1930 жылдардың аяғы мен 1940 жылдардың басында жалпы білім беретін мектептерде тарих оқулықтары және тұрақты жұмыс істейтін тарих білім беру жүйесі пайда болды. Оқулықтар мазмұнының ерекшелігі тарихтың алғашқы кезеңдеріндегі оқиғалар туралы мәліметтердің едәуір азаюы және кеңестік және соның алдындағы кезеңдер материалдарының көбейгенін, соның ішінде, тарихтың «*буржуазиялық фальсификаторларын*» міндетті түрде сынау, тарих курсының қоғамдық-саяси аспектілерге көңіл бөлуінің күшейгенін көреміз.

XX ғ. 40-50 жылдарындағы оқулықтар тек тарихи материалдарға, фактілерге толы болды, оларды оқушының қабылдауы мен жұмыс жасау әдістерін енгізу жағы жетіспеді, сондықтан оларды ақпараттық-танымдық типтегі оқулықтар деп бағалаған жөн. Біздің елімізде қалыптасқан тарихи білім беру жүйесі мен мектеп оқулығының құрылымы 50-ші жылдардың аяғына дейін айтарлықтай өзгеріссіз қалды. Сонымен, Е. Бекмахановтың тарих алаңына шыққанға дейінгі тарих оқулықтарын жазу барысы осылай қалыптасты.

Е. Бекмахановтың оқулықтары.

Е. Бекмахановтың ғылыми қызметі, өмірінің қиын-қыстау сәттері көптеген зерттеушілердің қаламына ілікті. Ол туралы С. Мәжитов кандидаттық диссертация қорғады. Ә. Тәкенов, М. Қозыбаев, К. Нұрпейіс, Л. Гуревич, Т. Омарбеков, И. Қозыбаев, Д. Дулатовалар ғылыми жарияланымдары жарық көрді. Е. Бекмахановтың шығармаларының 7 томдығы, қазақтың белгілі қайраткерлері мен тарихшы-әріптестерінің, олардың қатарында А.М. Панкратова, Н.М. Дружинин, А.П. Кучкин және т.б., шәкірттері мен замандастарының, қызы мен жұбайының ол туралы естеліктері мен хаттары жарияланды.

Біз Е. Бекмаханов педагог-тарихшы қызметін, оның ішінде Қазақстан тарихы оқулықтарын жасау үшін атқарған еңбегін қарастырсақ. Әрине, талмыш ғалымның еліне сіңірген ғылыми

жетістіктерін жоғары бағалай отырып, оның тарих білімі мен тарихты оқытуға қосқан үлесінің де соған пара-пар келетінін байқадық.

Ол Воронеж мемлекеттік педагогикалық институтын бітіргеннен кейінгі кәсіби тарихшы ретіндегі қызметін Алматы қаласындағы №28 мектепте бастайды. Онан кейін Алматыдағы педагогикалық ғылыми-зерттеу институтында директорға дейінгі қызметтерді атқарып, 1941-42 жж. Қазақ КСР Оқу халық комиссариатында мектептер басқармасының бастығы секілді жауапты қызметтерін ағарту саласына арнады. Зерттеуші Ә. Тәкенов Бекмахановтың алғашқы ғылыми ізденістері педагогика саласымен байланысты болғанын [3, 91 б.] оның қазақ мектептері үшін ерте дүние тарихы мен КСРО тарихы бойынша методикалық құрал, «Халық мұғалімі» кейін «Қазақстан мұғалімі» және т.б. журналдар мен газет беттерінде мектептердің тарихшы мұғалімдеріне арнап тарихты оқыту жайлы мақала-жазбалары жарияланып тұрғанын атап көрсетеді.

1941 жылы күзде КСРО Ғылым академиясының Тарих институтының бір топ ғалымдары Алматыға эвакуацияланды. Олардың қатарында А.М. Панкратова да бар. Осы көшірілгендердің қатарында болған Н. Дружинин Алматы және оның тұрғындары туралы жылы пікір білдіреді. Тіпті, Ленинградтан келген ғалымдардың бірі «көліктен түсіп, көз алдыдағы бұлтсыз көк аспанды, Алатаудың қарлы шыңдарын, қаланы көмкеріп жатқан сәнді жасыл желекті көргенде, мен өлгенімнен қайта тірілгендей болдым» дегенін ске алады. [4, 36 б.]

А.М. Панкратова мен Е. Бекмахановтың бірлескен жұмыстары 1941 ж. мектеп оқушылары үшін соғыс жағдайында тарих пәнін оқыту методикалық құралын жазудан басталды. Е. Бекмаханов Қазақ КП Орталық комитетінің лекторы болып жүрген бұл тұста ол Москва мен Ленинградтан эвакуацияланған ғалымдар мен Қазақ КП Орталық комитетінің үгіт және насихат бөлімінің арасындағы үйлестіруші (координатор) болып белгіленеді. Келгендердің арасында Воронежде Е. Бекмахановқа дәріс берген профессор Ян Зутис де бар еді. Е. Бекмахановтың оқулық авторлары ретіндегі танылуы, оның ғалым ретінде қалыптасуымен қатар жүрді деп ойлаймыз. Өзінің сол бағытта еңбектенуі сұрапыл соғыс кезінде Алматыға келген орыс ғалымдарының арасында басталды десек, олардың ішінде, әсіресе, А.М. Панкратованың Е. Бекмаханов өмірінде маңызды орын алғаны даусыз.

А.М. Панкратова 1934 жылдан бастап КСРО тарихын жазу авторлық ұжымында болған, ғалым және оқулық авторы ретінде үлкен тәжірибесі бар танылған тұлға еді. Авторлық ұжым ВКП (б) ОК-і саяси бюросының қаулысымен бекітілді. Н.Н. Ванага авторларға жетекшілік етті. Проф. Б.Д. Греков және С.А. Пионтковскийлер де авторлық құрамда болды. Ең қызығы сол кездегі Нарком А.С. Бубнов параллельді бірнеше оқулық жазуды ұсынды, оның ойынша бұл оқулық авторларының арасында социалистік жарыс элементтерін туғызады және оқулық сапасын («чтобы культуру учебника поднимать») көтереді [1, 22 б.]. Қызық дейтініміз, кеңестік шенеуніктер оқулық жазу жұмысына да шығармашылық және ғылыми-зерттеу емес, өндіріс түрі ретінде қарады.

Кейінірек А.М. Панкратова 1934 жылғы жағдайы туралы: «Біз қалай жұмыс істедік? Біз осы оқулықтар бойынша жалғыз қолөнерші-шеберлері сияқты жұмыс істедік. ... КСРО халықтарының тарихын жазу барысында қандай тозақ қиындықтарын бастан өткердім» [1, 24 б.]. Ұйымдастырушылық-әдістемелік мәселелер шешілмей қалды, мысалы, әр сағат бойынша берілетін материал көлемін анықтауда қиындық тудыратын сағаттық тордың болмауы. Сонымен қатар, оқулық оқушыларға түсінікті жән көркем тілде жазылуы керек еді, бұл балаларға арнап жазып көрмеген ғалымдарға оңай болған жоқ. Мысалы, А.М. Панкратова «оқулықты тарихшы-зерттеуші мен тарихшы-мұғалім бірлесіп жасауы керек» деп ойлады [1, 25 б.].

Онан кейін, әрине, атышулы 1943 жылы жарық көрген «Қазақ КСР тарихын» жазу авторлық коллективінде болуы. Бұл кітап да кеңес одағына ойран салған басқыншыларға қарсы және өз отанына деген патриоттық сезімді тәрбиелейтін оқулық болуы қажет еді. Шетелдік зерттеушілер аталмыш оқулық және оның көп ұлтты және әр түрлі тарихи мектептердің өкілдері ретінде сипаттай келе: «Кеңес зиялыларының бірінші ұрпағы ерте интернационализм мен этникалық азшылықтың сенімдері тұрғысынан ойлады. Қазақстан тарихының алғашқы кітабын жасаушылар туралы да осылай айтуға болады» [5].

Қазақстан туралы тарихи баяндаудың табиғатын түсіну үшін осы жобада басты рөл ойнаған авторлардың кім екенін қарастырған орынды.

Бекмахановтың эвакуацияланған Москва мен Ленинград ғалымдарымен бірлескен жұмысы туралы Дружинин естелігіне жүгінеміз. «Біздің тобымыздың құрамында Панкратовадан басқа КСРО тарихының бес маманы (Д.А. Баевский, М.П. Вяткин, Я.Я. Зутис, Н.М. Дружинин,

А.П.Кучкин) және жалпы тарихтың бес маманы (Р.А. Авербух, С.И. Ленчнер, А.Ф. Миллер, Ф.И. Нотович, Ф.В. Потемкин) бар еді» [4, 234 б.]

«Панкратова «Қазақ республикасының тарихы» дайындалып жатқаны туралы хабарды есітіп, жергілікті және эвакуацияланған тарихшылардан топ құрып бірлесіп Қазақ КСР тарихын жазу жайлы жаңа ұсыныс жасады. Ұсыныс қабылданды Москва, Харьков және жергілікті ғалымдар мен жергілікті басқару орталығының өкілдері қатысқан бірнеше басқосулар болды. Авторлық ұжымды А.М. Панкратова (ол Москваға шақырылған кезде А.П. Кучкин) басқарды, Д.А. Баевский, А.П. Кучкин, Б.Д. Греков (Ленинград), Н.М. Дружинин, А.Н. Бернштам, А.Ф. Якунин, С.М. Мұқанов, Г.М. Мүсірепов, М.О. Әуезов, Б.Кенжебаев, Я.Я. Зутис, А.Ф. Миллер, Е.С. Исмаилов, С.Л. Фукс, Н.Т. Тимофеев, С.Н. Покровский, М.П. Вяткин, С.В. Юшков, А.Я. Лурье, Е. Бекмахановтар болды [6, 83 б.].

Авторлар ұжымының жұмыс жасау жағдайы жөнінде «біздің көбіміз үшін бұл жаңа жұмыс еді. Ішіміздегі бірден-бір және Қазақстан тарихы бойынша маман ленинградтық М.П. Вяткин ғана болатын... Көпшілігімізге кеңейтілген жаңа тұрғын жайлар берілді; бәріміздің асханадан тегін тамақтануымыз қамтамасыз етілді; қалалақ кітапханадан осы ғылыми жұмысты жүргізу үшін арнайы зал жабдықталды; авторларға Қазақ мемлекеттік архивінің материалдарын пайдалануға рұқсат берілді... Біз қажетті әдебиеттерді оқып, жергілікті музейге бардық. Қалалық театр қойған қазақ операсы музыкасын тындап, халық тұрмысы мен ұлттық мәдениетінің ерекшеліктерін аңғаруға тырыстық» деп еске алады.

Е.Бекмахановқа осы оқулықта дайындауда үлкен дау туғызған Кенесары көтерілісін жазу қалай тапсырылғаны жайлы Н.М. Дружинин өз естелігінде ұлт-азаттық қозғалыстары жеткілікті дәрежеде қарастырылды ма және оларға дұрыс баға берілді ме деген мәселенің көп дау тудырғанын және: ««Қазақ КСР тарихының» материалдары, содан кейін дайындалған мәтіні талқыланған кезде авторлар арасында екі тенденция пайда болды; бірқатар авторлар патшалықтың отаршылдық саясатын баса көрсетті, басқалары қазақ халқының Ресейге қосылуының жағымды салдары басым деп есептеді. Осы өлшеммен келгенде Кенесары Қасымов көтерілісі туралы тарау да қызу пікірталас туғызды. Бұл тақырыпты қайта қарап шығу Е. Бекмахановқа тапсырылды. Оның позициясы таласқан екі жақтың ортасында еді» деп жазады. [4, 234 б.]

1943 жылы А.М. Панкратова ұлттық республиканың тарихын жазудың КСРО-да ең алғашқы тәжірибесі ретінде Қаз КСР ғылымына еңбегі сіңген қайраткер атағын алады. [4, 244 б.] Дружинин : бұл кеңес ғалымдарының КСРО құрамындағы жеке республиканың біртұтас және ғылыми негізделген тарихын беру әрекеті болды».

Бұл кітапты Панкратова, Б.Д. Греков, И.С. Державин және басқалары ұлттық республиканың тарихын зерттеудегі алғашқы және сәтті ұмтылыс деді.

Е. Бекмахановтың толыққанды мектептерге арналған Қазақстан тарихының авторы ретіндегі қызметі 1950-шы жылдардың аяғында жалғасты.

1958-1959 оқу жылынан бастап мектептерде Қазақстан тарихы оқытылғаннан бастап, 7-8-9-10 кластарға арналған аталмыш оқулықтардың авторы болды. Осы оқулықтар бойынша мектептер 30 жыл бойы оқушыларды оқытып келді.

1957/58 жылдары оқулық материалы маңызы жоқ фактілерден, даталардан, аттар мен атаулардан және т.б. арылды. Тәрбиелік міндеттер де партия мен бұқараның жетекші рөлін көрсету деп айқындалды.

Жеке басқа табыну салдарынан бұл мүмкін болмай, тек 50-ші жылдардың аяғынан бастап, бұрын өз тарихы оқытылмай келген бірқатар республикалар мектептерінде өз республикасының тарихы оқытыла бастады. Соның бірі Қазақ ССРі.

Е. Бекмаханов мектеп оқулықтарының алғы сөзінде «..оқушылар тарихтың даму процесін өз халқының өздеріне таныс әрі жақын материал негізінде елестете алады, мұның өзі тарихи заңдылықты жеңіл түсінуге көмектеседі». [2, 2 П.]

КОКП Орталық комитеті мен КСРО Министрлер советі «мектептерде тарихты оқытудағы кейбір өзгерістер туралы» 1959 жылғы 8 қазандағы қаулысында одақтас республикалар тарихын оқыту туралы атап өтіп, оны жақсарту жөнінде бірқатар шаралар белгіледі. Мысалы, «3-5 жылдық ішінде орта мектеп оқушыларына арнап тарих хрестоматияларын, кластан тыс оқу үшін кітаптар шығаруды» одақтас республикалар оқу министрліктеріне тапсырды. Көрнекі құралдар мен карталар шығару, оқу кинофильмдер жасау, мұғалімдер үшін методикалық құралдар шығару міндеттелді.

Орта мектептің жоғары кластарына арналған Қазақ ССР тарихы хрестоматиясы 1962 жылы орыс тілінде шыққан. Хрестоматия он бес тараудан тұрады. Екі жүзден астам документтер мен материалдар енген.

Бұл қаулыда одақтас республикалардың мектептерінде әрбір республиканың өз тарихын оқытуына байланысты одақтас республикалардың компартия ОК-і мен Министрлер советіне тарихты оқыту мәселесін қайта қарау тапсырылған болатын.

Мұнымен қатар қаулыда тарихты оқыту жүйесінің өзгеруіне байланысты РСФСР педагогикалық ғылымдар академиясы мен одақтас республикалардың оқу министрліктеріне тарихтан жаңа оқулықтар жасау міндеттеліп, ол оқулықтардың қандай талаптар негізінде жасалуы нақты көрсетілді. Бұл қаулы тарихты оқытудағы үлкен бетбұрыс болғаны даусыз.

Қазақ Компартиясы ОК мен Қазақ КСР Министрлер кеңесі сол қаулыны жүзеге асыруға байланысты арнайы қаулы алды. Республикада сегіз жылдық және он бір жылдық мектептері үшін Қазақ ССР тарихы оқу құралын жасау жөнінде конкурс жарияланды. 4 класс оқушылары үшін Қазақ ССР тарихының эпизодтық әңгімелері атты оқу құралын шығару белгіленіп, оған автор да тағайындалды [7, 5 П.].

Сонымен қатар, әрбір кластар бойынша тарихты оқыту нақты белгіленді. Оқулықтар даярлау жұмысы басталды.

4 класта – СССР тарихына эпизодтық әңгімелер;

5 класта- Ерте дүние тарихының элементарлық курсы;

6 класта – Орта ғасырлар тарихының элементарлық курсы;

7 -8 класта – Совет мемлекетінің қоғамдық және мемлекеттік құрылысы туралы негізгі мәліметтерді қамтыған СССР тарихының элементарлық курсы;

9-11 кластарда – СССР тарихының жүйелі курстары мен шет елдердің жаңа және қазіргі заман тарихтарының жүйелі курстары оқытылады. [7, 4 П.]

Е. Бекмаханов 1958-1959 оқу жылында Қазақстан орта мектептерінде Қазақ КСР тарихы оқулығы 8-кластар үшін енгізілді. Ол оқулық КСРО тарихымен «органикалық байланыста» жасалып, оқушылардың өз республикасының тарихын зерттеуге көмектеседі, « .. біздің еліміздің ортақ тарихи тағдырын, ұлы орыс халқы бастаған ғасырлар бойғы жалпы жауымыз болып табылатын - патшалыққа және жергілікті қанаушыларға қарсы бірлескен күресті - қарастыруға және түсінуге мүмкіндік береді» делінді. Бұл барлық тарих оқулықтарына енген тарихты оқытудағы кеңестік ұстаным еді.

Оқулық 6 тараудан тұрады. Барлық тараудың авторлары болды. Олар – профессор Е.Б. Бекмаханов, доцент Чижов А.П., т.ғ.к. С.К. Ибрагимов, доцент Х.М. Адильгиреев [8, 48 П.].

«Қазақ КСР тарихына» деген қызығушылық Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін қайта оянды. Барлық посткеңестік мемлекеттер ұқсас мақсатты көздеді, көбісі тарихи өткенін түбегейлі қайта жазды, акценттерді өзгерді, жаңа фактілер табылды немесе ескілері қайта қаралды, жаңа тарихи тұлғалар, жаңа тарихи желілер қолданысқа енді, тарихи нарратив жаңарды.

Сонымен, Е. Бекмахановтар жасаған тарих оқулықтары келесі ұрпақ оқулықтарына іргетас қалады. Е. Бекмахановтың өмірі өз еліне, өз кәсібіне адал болудың үлкен өнегесін берді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Стенограмма совещаний НКП о создании учебников по истории // Н.И. Пепелина. Из истории народного образования в ссср в 1930-х годах: работа над школьным учебником отечественной истории <https://cyberleninka.ru/article/n/iz-istorii-narodnogo-obrazovaniya-v-sssr-v-1930-h-godah-rabota-nad-shkolnym-uchebnikom-otechestvennoy-istorii>*

2. *Бекмаханов Е. Предисловие к хрестоматии по истории Казахской ССР. ҚР БЖҒМ «Ғылым ордасы» Республикалық мемлекеттік кәсіпорнының Ведомствалық архиві. 23-қор, 1-тізбе, 271-іс.*

3. *Тәkenov Ә. Тарихшы Ермұхан Бекмаханов (1915-1966) // Бекмаханов Е, Жеті томдық шығармалар жинағы. 7 том, Естеліктер. Павлодар, 2005. – 238 б.*

4. *Дружинин Н.М. Избранные труды. М., 1990. – 512 с.*

5. *Шлапентох Д. История Казахстана – 1943 и 2014: политическая конфигурация исторического нарратива /Создание истории Казахстана: ранний советский период/ <https://caanetwork.org/archives/10354>*

6. *Ермухан Бекмаханович Бекмаханов// Вопросы истории. 1966 №9.*

7. *ҚР БЖҒМ «Ғылым ордасы» Республикалық мемлекеттік кәсіпорнының Ведомствалық архиві. 23-қор, 1-тізбе, 233-іс.*

8. ҚР БЖҒМ «Ғылым ордасы» Республикалық мемлекеттік кәсіпорнының Ведомствалық архиві. 23-қор, 1-мізбе, 321-іс.

References:

1. transcript of meetings of the NCP on the creation of textbooks on history // N. I. Pepelina. From the history of people's education in the USSR in 1930-x: work on a school textbook of domestic history <https://cyberleninka.ru/article/n/iz-istorii-narodnogo-obrazovaniya-v-sssr-v-1930-h-godah-rabota-nad-shkolnym-uchebnikom-otechestvennoy-istorii>

2. Bekmakhanov E. definition of the history of the Kazakh SSR. Departmental archive of the Republican state enterprise "Gylym ordasy" of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. Fund 23, List 1, case 271.

3. Takenov A. historian Ermukhan Bekmakhanov (1915-1966) // Bekmakhanov E., collection of works in seven volumes. Volume 7, Memoirs. Pavlodar, 2005. - 238 P.

4. Druzhinin N. M. Selected Works. Moscow, 1990-512 P.

5. Schlapentoch D. history of Kazakhstan - 1943 and 2014: political configuration of the historical narrative /creation of history of Kazakhstan: the Ranny Soviet period/ <https://caanetwork.org/archives/10354>

6. Yermukhan Bekmakhanov // issues of history. 1966 №9.

7. departmental archive of the Republican state enterprise "Gylym ordasy" of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. Fund 23, List 1, case 233.

8. departmental archive of the Republican state enterprise "Gylym ordasy" of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. Fund 23, List 1, case 321.